

שרתי לך סכודניצה....

הגראנדה/ אברהם האופטמן

לאחר הרהורים רבים, מצאתי שאחת התחנות החשובות של חיי היהודיים לפני המלחמה, הייתה תחנת נהגי המוניות. אבי היה נהג מונית בזמנים ההם ואני, שחייתי יום-יום את ההתרחשויות בתחנת המוניות, חשבתי לי שנהגי המוניות היו יודעי כל, או כמעט הכל, לגבי כל דבר שהתרחש בחיים של הקהילה היהודית.

מעטים ביותר האנשים שהיו להם אז מכוניות פרטיות. תחבורה ציבורית ממונעת הייתה קיימת רק בין שלושת הישובים שלנו. שתי חברות אוטובוסים פעלו. הקו הפולני "מויאק" ולצידו "לבלנק הרשלה" היהודי. גם "פיאקרים", הן מרכבות הנוסעים, המשיכו לנוע במשך כל השנים עד פרוץ המלחמה.

לאבי הייתה מונית מסוג "שטייר" אשר קישרה בין סכודניצה, בוריסלב ודרוהוביץ. בסכודניצה לא היו בתי מלון, וגם מוטלים לא היו. נהגים מבוריסלב נהגו ללון בביתנו, כדי לא לנסוע "על ריק" בחזרה לבוריסלב.

כל אורח כזה היה עבורי הזדמנות לשמוע סיפורים אינסופיים מהווי שבט נהגי המוניות וללמוד על חייהם. הנדל הגברתן, למשל, תמיד ביקש לארוחת בוקר בביתנו חביתה משבע ביצים לפחות. אנחנו, הילדים, צפינו בו בהשתאות, כשהוא מחסל בתוך חמש דקות כיכר לחם שלמה, מרוחה בחמאה וחביתה כזו – "אריינגעקנייטשט".

נוסעים היו מעטים ונהגים שרצו להכניס נוסע למונית שלהם בכוח, שלא לפי התור, עשו זאת "על הגראנדה". רוב נהגי המוניות היו מזוהים עם ה"גראנדה" וזה לא היה קומפלימנט גדול.

הרבה אלימות הייתה שם והסכינים והדוקרנים שלהם מצאו שימוש גם מחוץ לתחנת המוניות. ה"גראנדה" התאחדה תמיד כשסכנה הייתה נשקפת ליהודים מצד הגויים. בזמן משחקי כדורגל בין "קדימה" היהודית ו"שצ'לץ" הפולנית, היה שדה הקרב כולל סכינים, לבנים ועוד כיוצא באלה. היו שם לייזר בק, הרש ישקה, אדק נדלר, ויינע, ליפה ברדולה, מקס הובל ועוד רבים אחרים. הרבה דם נשפך שם על יד מועדוני הלילה, אבל משטרה לא הייתה שם.

אבל היה זה שמיל רוזנבוים, שהיה ידוע לכל כ"שמיל דער שלייגער" ושמו האמיתי לא היה בכלל קוסטמן, שהיה מלך הגראנדה של שבט הנהגים. צנום, גבוה, שרמאנטי, נראה כמו קפטן ספינה, כמו איזה האמפרי בוגארט בחליפה הלבנה התמידית שלו, מקטרת בפנת הפה ושרשרת תלויה לו מעל החזה. אבל שמיל דער שלייגער לא היה האמפרי בוגארט. סף הסבלנות שלו היה אפסי ואת הטמפרמנט שלו הכירו כולם, כולל אנשי המשטרה. שמיל היה איש אלים באופן קיצוני.

כששמיל היה בסביבה כולם התגמדו. לפעמים היה נוהג לתת לי כסף לגלידה ונדמה היה לי שנוצר בינינו איזה קשר מיוחד כבר אז, אני ילד בן עשר, או אולי קצת יותר ושמיל דער

שלייגער. בקיץ נהג לישון אצלנו חצי ערום ואני, בראשית התבגרותי, מוקדם בבוקר, הייתי סוקר בהערצה את צלקות הסכינים וסימני הכדורים שכיסו את גופו בשפע.

בסכודניצה גרה משפחה אלימה ואנטישמית במיוחד, שנקראה דווקא בשם ואז'ני (חשוב, בתרגום). נוראים מכולם היו קאז'יק, סטפק ופרנק שהיו מובילים בולי עץ ענקיים מן היער אל מנסרה שהייתה סמוכה אל תחנת המוניות. יום אחד, המונית של אבא שלי הפריעה למעבר העגלה של הואז'נים. שלושת הפולנים שלפו שוטים והחלו להתקרב אליי. מטרתם של הפולנים הייתה ברורה, ואלו אבא, שקלט את מה שהולך לקרות, נלחץ. התנהלות "גראנדה" הייתה רחוקה ממנו והוא נלחץ.

רצתי הביתה אל שמיל, שהיה אצלנו באותו הזמן. שמיל מיהר אל מקום האירוע והיתר דמה לסרטי מערבונים. זכיתי לחזות איך הפרש הבודד הגיבור, משכיב על הכביש את הרעים במכות נמרצות ובצליפות השוטים שלהם עצמם. בצהרי היום, באמצע העיירה, שמילקו מנתר בזירה כמו תרנגול זריז והם שוכבים על הכביש ומתחננים לרחמיו. הוא כיוון במהירות אל הבולט שבין האחים, חטף את השוט שנותר בידו, שבר אותו לשניים ואת הגוי תפס בצווארו, העיף על דלת סגורה של חנות והחל מחטיף לו מכות נמרצות בכל חלקי גופו. שני האחים החלו להתקרב אל שמיל מאחור, אבל הוא כמו ציפה לזה. כשהראשון עדיין שוכב אפרקדן, הוא טיפל בשניים האחרים בו זמנית בשוט השבור ובבעיטות למקומות המוצנעים.

כל הקרב ארך לא יותר משמונה, אולי עשר דקות, אבל כל הרחוב היהודי הספיק להתאסף והיו עדים למחזה. קריאות הערצה, השתאות ולא מעט גאווה נשמעו מכל עבר. בסרט כמו בסרט, שמיל זרק את שאריות השוט לכביש, חכך את כפות ידיו כמו לנקות את האבק שאולי דבק בהן, פנה בשקט לכיוון המונית שלו, פורד פתוח עם גג ברזנט, והרים את מכסה המנוע כדי לסדר שם משהו.

נאיה, מפקד המשטרה המקומי ניגש אל שמיל בזהירות מופלגת והתחנן, "שמילקו, שמילקו, די לך. תירגע". כל שהיה לשמיל לענות, כשהוא מסנן בין שיניו, היה, "מזל שלהם שלא לקחתי אתי היום את אקדח השפייר שלי".

המבצע הבטיח שנים אחדות של שקט מצד הוואז'נים. אבל הם היו אלה, ולא האוקראינים המקומיים, שיזמו את הפוגרום הראשון בסכודניצה לאחר שנכנסו הגרמנים. גם אלינו הביתה פרצו, מחפשים אחר אחי, שברגע האחרון ירד אל מתחת לרצפת הבית כשהוא מסתתר חולה ובווער מחום גבוה.

הפרק הבא בדברי ימי עם שמיל מתרחש בשנת 1938, כשהוא נאסר באשמת רצח של פולני בשם לשצ'ינסקי בעת קטטה, אחת מני רבות שהתרחשו תדיר על יד הברים. המשפט נמשך זמן רב תוך הפסקות ארוכות. העיתונים מלאו כותרות צעקניות ודיווחים על המשפט וכל תהפוכותיו. שמיל זוכה לאחר שלא נמצא שום עד שיעיד נגדו. גראנדה או לא גראנדה. בסיום המשפט הופיע בעיתונים תצלום של אלמנתו של הנרצח, מגישה לשמיל זר פרחים באולם בית המשפט. אני חושב שהייתה זאת הבעת הוקרה לשמיל על כך שפטר אותה מן הבעל. אבל בקיץ שלפני פרוץ המלחמה שמיל נשלח בכל זאת למאסר. הפעם המשפט התנהל בסמבור.

אחרי המלחמה יצא לי לפגוש את שמיל שוב ואני סטודנט שנה ראשונה בטכניון בלבוב. באותו זמן התגוררתי בחדר שכור עם שותף פולני מבוריסלב, יורק שמו, ולו חברה בשם

ליובה שהייתה מבקרת אצלו מפעם לפעם. ליובה הייתה בחורה יפה והתיידדנו מאוד. עם הזמן נודע לי ששם משפחתה של ליובה היה ליסצ'ינסקי. התברר שהיא הייתה בתו של זה שנרצח על ידי שמיל. ידידותנו נמשכה והיא המשיכה לבקר בביתנו גם אחרי שיורק עזב לפולין בלעדיה ואלו אני נישאתי. ליובה ידעה שאני יהודי, אבל עובדה זו לא השפיעה על יחסה אלי.

באותו זמן פגשתי שוב את שמיל. כעת הוא היה מנהל המוסך המרכזי של חברת הרכבות של מערב אוקראינה. שמיל היה למנהל כל יכול וריכז בידו כוח ניכר ואפשרויות רבות. יש לזכור שבברית המועצות היה צורך תמידי לשנע ולהעביר אנשים וסחורות ממקום למקום על מנת לאזן את התכנית הכלכלית המרכזית שעל הנייר ולהחליק על הכישלונות. שמיל עשה שם הרבה כסף. כולם ידעו על המהלכים הלא חוקיים שלו. אי אפשר היה לשרוד אחרת בברית המועצות של אז. אבל שמיל כנראה לא שיחד מספיק את אחד הבוסים ונאסר.

כשפגשתי אותו לפני המאסר, הספיק להשלים לי את הקורות אותו. מסתבר שבשנת 1939, כשנכנסו הסובייטים, הם שחררו מבתי הכלא את כל האסירים שענשם לא עלה על עשר שנים, הוא נמצא מתאים ושחרר.

אצל הסובייטים לא היו חוקמות, לא היו עסקים פרטיים וגם התחבורה הולאמה לטובת הציבור. נגמרו הגראנדוּת וגם האלימות. אפילו אנשים הגונים וישרי דרך פחדו מבית הסוהר הסובייטי, שכן השיטה הייתה, "למצוא את האיש. את הסעיף בחוק כבר נתאים לו אחר כך". כולם השתדלו להסתדר בעבודה כראוי וכך גם שמיל.

ב-22 ליוני 1941 נפתח "מבצע ברברוסה". האזור שלנו היה קרוב לגבול עם גרמניה והגרמנים נכנסו אלינו מיד. כמו רבים אחרים, שמיל הצליח לעלות על רכבת שנסעה מזרחה. בנדודיו הגיע עד לאסיה התיכונה ועבד שם כנהג, שהיה מקצוע מבוקש ביותר. כדרכו, התקדם מהר והפך למנהל מוסך הרכבות. נודע לי שבהיותו בקזחסטאן, דאג לפזר את הרושם המתאים והתחתן עם רופאה רוסייה, שראתה בו, כמו רבים אחרים, איש המערב האינטליגנטי והתרבותי. אשתו הביאה אתה לנישואין בת מנישואיה הקודמים. ללבוב הועבר עם משפחתו לאחר השחרור עם כל צוות הרכבות.

כאמור, שמיל נכלא שוב בלבוב לאחר שנפגשנו שוב ואני הייתי היחיד שביקר אותו בבית הסוהר. מאחר שהיה מעשן כבד, סיפקתי לו סיגריות בנוסף לצרכיו האחרים, הכל בעזרת שוחד קבוע לסוהרים. בשנות הרפאטריאציה, שמיל שוחרר מהכלא בתנאי שיעזוב את לבוב לפולין וכאן נפרדו דרכינו שוב, לאחר שאני נשארתי בלבוב כדי לסיים את הלימודים וגם התחתנתי עם סטודנטית יהודיה שהגיעה מן המזרח, כלומר מתוככי ברית המועצות.

פגשתי שוב את שמיל בקרקוב בשנת 1958 בזמן הרפאטריאציה, כשעברנו אני, ילדי שנולדו בלבוב, אבי ואשתו השנייה, אשתי והוריה מלבוב לפולין, כתחנה בדרכנו ארצה. אני כבר לא זוכר כיצד נודע לי ששמיל נמצא בקרקוב, אבל כשהגעתי לשם, אחד הדברים הראשונים שעשיתי, היה לחפש אותו. זה לא היה מסובך בכלל. בקהילה היהודית נתנו לי את כתובתו מיד. עם זאת, ניסיתי במקביל למצוא אותו בתחנות המוניות. כמובן שכולם הכירו אותו.

נפגשנו בשמחה רבה ושמיל פתח בהדרכה מקיפה איך להסתדר בפולין, דאג לצייד אותי בכתובות נחוצות והמלצות אישיות ממנו. פולין רק החלה בצעדים מהוססים לחזור לחיים נורמאליים אחרי המלחמה הנוראית והכול התנהל עדיין "כאילו", במשטר בו הכול נעשה

במחותרת ותוך עקיפת החוק. במצב כזה, העזרה של שמיל פתחה לי דלתות רבות. שמיל הוסיף וצייד אותי במזון יחיד במינו, שינקן, ובדולרים. כשהזמין אותי לדירתו, דירה עשירה במרכז קרקוב, פגשתי את אשתו, הרופאה מקזחסטאן ואת ביתה, שהאירו אלי את פניהן וקבלו אותי בלבביות רבה.

משפחתנו עברה לשצ'צ'ין, שם מצאנו בוריסלביינים לרוב. אבי שהכיר את מרביתם היה פוגש ברחוב את הזגג מורגנשטרן, את אלוף השחמט של בוריסלאב, קימלדורף ואת סאלק נגלר הספר, שחי בשצ'צ'ין חיי מותרות עם גויה צעירה שספקה לו את כל צרכיו, והפציר בי שלא לעלות ארצה. הוא כבר הספיק להכיר את ארץ ישראל, ארץ חמה וקשה, כששהה בארץ עם צבא אנדרס וברח בחזרה לפולין. אם כבר, היה אומר, אז אולי לאמריקה, אוסטרליה, קנדה. רבים מן הבוריסלביינים בחרו לנדוד לשם לאחר מבצע סיני, דווקא כשהפולנים החלו להעריך את ישראל ואת היהודים, שבחרו לעלות אליה בכל זאת.

לפני עלייתנו ארצה נסעתי במיוחד לקרקוב כדי להיפרד משמיל ולהפתעתי מצאתי שהוא עזב ארצה וסיבותיו הלא צפויות עמו. ובאמת, פגשתי בו שוב, פגישה אחרונה במרץ 1960 בנוף ים לאחר שעלינו ארצה. עם עלייתנו קבלנו את כל צרכינו וכן צריף אזבסט, שקירותיו שהתחממו בשמש הבריחו אותנו לטיול על הכביש שעל שפת הים. האמבולנס שהתקרב מאחורינו, ושפינינו לו דרך, דווקא התעקש לעצור על ידנו. מי שירד מן אמבולנס היה כמובן שמיל דער שלייער, שבחיוך רחב וחיבוק חם העניק לנו את ברכת ברוכים הבאים, שכל כך נחוצה לכל עולה. אשתנו נסעה עם בתה לאוסטרליה ודרכיהם נפרדו. ואלו מלך הגראנדה של סחודניצה, בוריסלאב ודרוהוביץ סגר מעגל כנהג מד"א.